

En fi la idea en aquest cas condueix a afegir-hi la prep. *per*: «-- aquelles perdus que volen *per aquèn*, per l'aire», Eiximenis (*Terç*, *NCL*. VI, 44); «viu davant si un gran spital, lo qual havia fet son pare per albergar totes gents qui per *aquèn* passassen», *Filla Contastí* 5 (*NCL*. XLVIII, 76).

Segons el *DAG*, el mot s'usa encara a Mallorca¹⁸ i a St. Llorenç dels Piteus. Vaig indicar l'etimologia, junt amb la del cast. ant. *aquèn* (després *aquende*) en *AJLC* I, 119-29, i *DCEC*, s. v. *aquí*. Al que allí ja indico es pot afegir, que hi ha algun altre representant romànic de *HINC*, com el logud. *avinche* que sembla representar *ABHINC*+*-ŪE* (Jud, *ASNSL* CXXVII, 430, que per a *-ŪE* remet a *AGI* XIII, 109). Sembla que Priscià dóna testimoni de la quantitat breu de la I de *HINC*, *ILLINC*, *ISTINC* (*ALLG* XIV, 420), breu que de tota manera tenim dret a considerar segura davant un grup com *NC*, tenint en compte les normes de la fonètica llatina.

ACÈN, formava antigament parella amb *aquèn*, amb oposició paral·lela a *aci/aquí* (i *allèn*, veg. *ELL*),¹⁹ i com a prolongació catalana de *ECCE HINC*; les variants de sentit i ús són també paral·leles: «no sabem si són gents o àls, de fora, que havem sentit ferir grans colps *acèn*, prop del mur» ('aquí ben prop'), *Desclot*, § 135 (*NCL*. IV, 90.3); 'per aci': «En Johan Nunis és prop de aci, a miça legua, ab quatre-cents cavallers --- ell ha agudes novelles de vós, que devíets passar *assèn* <*acens*, Buchon>, 203, e per ço és vengut prop de aci estar» (§ 105, III, 171.8); «¿ves <*VIDISTIS*> vós *asèn* pasar un cavaler armat?» (trad. *par ci passer*), «qui *asèn* pase», Reixac (*Questa*, 66.21, 175.22, 177.8; però també: «per ventura mon frare mateix hi vendrà si él és *asèn* prés»=*pres d'iluec*, 141.3); «*acèn* passarà, e lo sol done *lla*», e posaven-hi los malalts ves la ombra de sent Pere», StVicentF (*Serm.* II, 8.10); o, combinat-hi *per*: «encara li roman la odor --- tantost diu hom: —*Per acèn* ha passat hom o dona ab mosquet», id. (ib. I, 160.29); «deye-ls: —Voleu alre, hòmens? —No, sinó que anam *per acèn*», id. (vol. Harrison, 92r3).

I també en aquest mot es nota l'ús translàtic i a pronom «personal neutre», 'd'açò': «poden vendre e alienar ab frontera de la terra herma, d'una peyra gitadora d'una liura, e fer *d'acèn* totes lurs voluntats», *CostTort*.; i també en aquesta forma adverbial tenim casos de la *-s* adverbial (fet assenyalat ja per Montoliu, *Est. Etim. Cat.*, 5): «la àvol e desrahonable costuma que haviets començada, la qual, encara que yo *acens* no fos passat, no podia durar longament», *Curial* (*NCL*. II, 18). En l'ús mallorquí, ben bé com amb *aquens(es)*, es va mantenir en el parlar dels jocs populars: «bufa'm *acens!*» (convertit en forma soldada en el nom d'un joc, que *AlcM* grafia *bufamessens*, i així mateix en les *Cont.* d'AMAlcover, 467).

ÇA. Amb el caràcter d'adverbis de lloc d'abast locatiu més ample, que podríem parafrasejar com 'en aquest rodal; aci, i tot a l'entorn', existia en llatí *HĀC* al costat de *HĪC* 'aci', el mateix que hi havia *ILLĀC* 'per allà entorn' al costat d'*ILLĪC*, etc.; i tal com *ECCE HĪC* (*aci*) reemplaça *HĪC* vulgarment, també en la llen-

gua vulgar es creà *ECCE HĀC* (que reemplaça *HĀC*), d'on el cat. *ça*, l'oc. ant. *sai(çai)*, i el fr. *çà*. Ja sovint en el S. XIII.

En romànic, tot conservant la funció de locació ampla i vaga, s'hi afegí la de 'moviment en tal direcció', o sigui, en el cas de *ça* 'moviment cap ençà' i, fins concretament, 'cap aci': «una bagassa dix a mi: ix, home veil, ix fora, cor àngel de Déu ès tu, e no tocs mi ni no presumesques *sà* intrar, cor eu veç sobre tu moltes maraveles», «venguí eu *sà* sola, en àbit de peregrí», *VidesR* (6r2, 8r2) (text on apareix també algun cop la variant fonètica *sai*, igual a l'occitana, veg. el gloss. de l'ed., vol. I, s. v.); «m'anvià Nostre Senyor *sà*» (trad. «m'envoia *ça*»), «aquest ascut, con fo aportat *sà*» (frase afegida per l'adaptador cat., sense original francès), Reixac (*Questa*, 22.25, 24.20); veg. encara doc. cancellesc de 1328, Finke (*Acta Ar.* III, 528). En aquesta mena d'ús el mot avui està quasi pertot antiquat, però encara a l'Alt Conflent vaig sentir alguna vegada frases com «més cap a *ça*» o «veniu cap a *ça*» (Évol, 1959).

Tanmateix la vida del mot tendeix des d'antic a polaritzar-se entorn del joc d'oposicions amb *lla* o *allà* o *enllà*, i en combinacions ja soldades amb preposicions: «tant no havia guardat *ça ni lla* que-y pogués veer pobretat», Llull (*Blanq.*, *NCL*. II, 81.20); «va da ssa e de là --- parlant als de la sua host», AntCanals (*Scipió*, *NCL.*, 68). I avui, almenys d'aquesta banda de l'Albera, a penes es conserva més que en locucions estereotipades, entre elles *ça com lla* 'així com així, de qualsevol manera que sigui'; *ça i enllà* 'per aci al voltant, a la vora d'on som': «les joies cruels arrencaven crits *ça i enllà*, espingüets eixordadors de la victòria», Coromines (*Presons Imag.*, p. 111); «igual que gossos ratoners, furgàvem *sà y enllà* entre maleses, baixàvem a les timbes, escalàvem els espadats, ensumàvem totes les coves conegudes», MfrnVayreda, *La Puny*. xv (1, 220; 4, 181).

Entre combinacions que tendeixen a soldar-se, podem posar *ça-jus* i *ça-(en)rere*. Molt freqüent aquella, per dir 'aci baix', 'cap aci baix, cap aci davall', en Llull i altres escriptors molt antics: «car lo cors del Fill de Déu sia glorificat --- no fóra covinent cosa que cors tan gloriós com aquell romangués *sa-jus* en aquest món», *DoctrPu*. (ed. Gili, 31, 52); d'altra banda: «esguarda *ça-jus*, e vejes con mon fill Blanquerna és bell» (*Blanq.*, *NCL*. I, 86.13); «Fèlix dix al fill del rey, lo foc com podie devellar *sajús*, com natural cosa sie muntar a ensús», «lo lamp ¿per qual natura se mou en tort, e no devalla *sajús* per drete linya?», id. (*Merav.*, *NCL*. II, 15, 17).

D'altra banda *ça enrere* 'temps enrere', oscil·lant entre un allunyament temporal escàs ('ll. *nuper*') o força més remot: «custuma era *ça anrrera* que les gents adoraven ídoles», Llull (II, 186.2), i, al contrari, 'no fa gaire': «axí con vós avets hoit *sanrrera*», Reixac (*Questa*, 85.17); més exemples, a. 1306 (Finke, *Acta Ar.* III, 149), *Blanq.* II, 204.28; *VidesR*, gloss., s. v. *saenrrere*. Fabra, n'aplegà exs. del S. XIV en les *Mem. Patxot* I (p. 26), amb el mateix sentit i amb l'especial,